

***Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi –
Katre International Human Studies Journal***
ISSN: 2146-8117 e-ISSN: 2148-6220
June / Haziran 2021, 11: 97-119

**Şâfiî Mezhebinin Ziraâ Ürünlerin Zekâtı Hakkındaki
Görüşünün Yeniden Değerlendirilmesi ve Doğu Anadolu
Bölgesindeki Uygulaması**

*Re-evaluating the Views of Shafi'i Madhhab about Agriproduct Zakat and
Its Practice in the Eastern Anatolia Region*

Medeni ŞAVLI

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, Edremit Anadolu İmam Hatip Lisesi, Meslek Dersleri
Öğretmeni
T.R. Ministry of National Education, Edremit Anatolian Imam Hatip High School,
Teacher of Vocational Courses
Van / Turkey
ezka_626@hotmail.com Orcid no: 0000-0003-3547-6132

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Submitted / Geliş Tarihi: 7November / Kasım 2020

Accepted / Kabul Tarihi: 13June / Haziran2021

Published / Yayın Tarihi: 30June / Haziran 2021

Pub Date Season / Yayın Sezonu: June /Haziran

Issue / Sayı: 11Pages / Sayfa:97-119

Cite as / Atıf: Şavlı, Medeni. “Şâfiî Mezhebinin Ziraâ Ürünlerin Zekâtı Hakkındaki Görüşünün Yeniden Değerlendirilmesi ve Doğu Anadolu Bölgesindeki Uygulaması [*Re-evaluating the Views of Shafi'i Madhhab about Agriproduct Zakat and Its Practice in the Eastern Anatolia Region*]”. *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi – Katre International Human Studies Journal*11 (June / Haziran 2021), 97-119.

<https://doi.org/10.53427/katre.823004>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism soft ware. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright © Published by İstanbul İlim ve Kültür Vakfı / Istanbul Foundation for Science and Culture, İstanbul, Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/katre>

Şâfiî Mezhebinin Ziraî Ürünlerin Zekâtı Hakkındaki Görüşünün Yeniden Değerlendirilmesi ve Doğu Anadolu Bölgesindeki Uygulaması

Öz: Yapılan bu çalışmada temel amaç ülkemizin Doğu Anadolu Bölgesinde ziraî ürünlerin zekâtının uygulaması hakkında bir araştırma yapmaktır. Ancak bölgede Şâfiî mezhebi hâkim olduğu için önce bu mezhebin konu ile ilgili görüşünün dile getirilmesi daha uygun görülmüştür. Dolayısıyla ilk olarak, Şâfiî mezhebinin ziraî ürünlerin zekâtı hakkındaki görüşü teorik olarak ortaya konulmuş ve bu görüşün pratikteki karşılığı yeniden değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Buna bağlı olarak zekâtın konuluşundaki ekonomik maksadın ne olduğu kısaca ortaya konulmaya çalışılmıştır. İkinci olarak, Şâfiî mezhebinin hâkim olduğu Doğu Anadolu Bölgesinde ziraî ürünlerin zekâtının uygulanmasının mezhebin görüşüne uygun olup olmadığı ortaya konulmuştur. Son olarak, mevcut uygulama ile ilgili problemler tespit edilmiş ve bölgede bu konuda halka kaynaklık eden kişilerin görüşlerine başvurularak konu ile ilgili bilgi toplanmıştır. Elde edilen bilgilere bakıldığında mezhebin bu konu hakkındaki teorik bilgileri ile mevcut durumun birbirini tutmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca yapılan görüşmelerde topluma kaynaklık eden kişilere Şâfiî mezhebinin görüşünün toplumun maslahatı açısından değerlendirilmesi istenmiş ve elde edilen bilgiler kayda geçirilmiştir. Bunun üzerine zaman ve mekân şartlarının değişmesiyle konunun yeniden gözden geçirilmesi ihtiyacının hasıl olduğu dikkatlere sunulmuştur. Nitel araştırma özelliğini taşıyan bu çalışmada doküman analizi ve uzman görüşüne başvuru yöntemleri kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: İslam Hukuku, Zekât, Ziraî ürünler, Şâfiî mezhebi, uygulama, Maslahat.

Re-evaluating the Views of Shafi'i Madhhab about Agriproduct Zakat and Its Practice in the Eastern Anatolia Region

Abstract: The main purpose of this study is to conduct a research on the application of zakat of agricultural products in the Eastern Anatolia Region of Turkey. However, it would be more appropriate to express the opinion of the Shafi'i Madhhab on the issue as this school of Islamic law is dominant in the region. Thus, first of all, the view of the Shafi'i Madhhab on the zakat of agricultural products has been theoretically revealed and the practical equivalent of this view has been reassessed. Accordingly, it has been tried to put forward briefly what the economic purpose of the establishment of zakat is. Secondly, it has been revealed whether the application of zakat of agricultural products in the Eastern Anatolia Region where the Shafi'i Madhhab is dominant, is in accordance

with the view of the sect. Finally, problems with the current application have been identified and information was obtained by referring to the opinions of the people who act as sources of knowledge in the region on this issue. Regarding the information obtained, it was detected that the theoretical knowledge of the sect on this issue and the current situation in practice do not match. Moreover, during the interviews, people who are the leading figures of the society were asked to evaluate the view of the Shafi'i Madhhab in terms of the public interest and the information obtained has been recorded. Thereupon, it has been pointed out that there is a need to review the subject with the change of time, place, and conditions. In this study, which has the characteristics of a qualitative research, methods of document analysis and appeal to expert opinion were used.

Key words: Islamic law, Zakat (alms), Agriproduct, Shafi'i Madhhab, Practice, Utility.

Giriş

Ülkemizin Doğu Anadolu Bölgesinde ağırlıklı olarak Şâfiî mezhebi hâkimdir. Bu anlamda bölgede ziraî ürünlerin zekâtının uygulamasını Şâfiî mezhebinin konu hakkındaki görüşünün perspektifinden yeniden ele almak istedik. Haddizatında ziraî ürünlerin zekâti noktasında bölgede çarpık bir uygulamanın olduğu bir gerçektir. Dolayısıyla fıkıh kitaplarındaki teorik bilgi ile sahada zekâtla ilgili pratiğin arasındaki farklılığın kaynağını araştırmaya değer bulduk. Nitel araştırma özelliğini taşıyan bu çalışmada doküman analizi ve uzman görüşüne başvuru yöntemleri kullanılmıştır.

Söz konusu olan bölge, sahip olduğu iklim şartları ve yer şekilleri bakımından oldukça farklılıklar arz etmektedir. Dolayısıyla bu bölgede çok çeşitli meyve, sebze ve hububat yetiştirilmektedir. Ancak Şâfiî mezhebinin konu ile ilgili görüşüne bakıldığında söz konusu olan ziraî ürünlerin tamamı zekâta tabi tutulmamaktadır. Zira mezhepte bir ürünün zekâta tabi olabilmesi için bazı şartları taşıması gerekli görülmektedir. Biz de aşağıdaki başlığın altında gerekli görülen şartları ortaya koyup değerlendirmeye çalışacağız.

1. Şafilere Göre Ziraî Ürünlerin Zekâta Tabi Olabilmesi İçin Taşınması Gereken Şartlar

Ziraî ürünlerin zekâtı konusunda Şâfiî mezhebi keskin bir görüşe sahiptir. Bu bağlamda Şâfiî mezhebi, ziraî ürünlerin zekâtı için aşağıdaki şartların varlığını gerekli görmektedir:

a) Mevcut olan ürün, insanlar tarafından ekilmiş olmalıdır.

b) Ürün, hasattan sonra kurutulabilir özelliğe sahip olmalıdır.

c) Ürün, kurutulduktan sonra saklanılabilir özelliği taşımalıdır.

d) Normal şartlarda zaruretin dışında insanların hayatlarını sürdürmek için kullandıkları temel besin maddesi (kut) olmalıdır. İleri sürülen bu şartlar, ziraî ürünlerde mevcut olduğu takdirde, elde edilen mahsullerin zekâtının verilmesi vacip kabul edilir.¹

Şâfiî mezhebinin ortaya koymuş olduğu bu şartların bir kısmı coğrafi olarak göz önüne alındığında, her yerde ve her toplumda aynı sonucu doğurmaz. Çünkü toplumdan topluma ve coğrafyadan coğrafyaya besin maddeleri ve temel gıdalar değişebilmektedir. Ülkemizde bunun en güzel örneği, Karadeniz Bölgesinde temel gıda olarak tüketilen mısır ekmeğidir. Bununla beraber bazı yörelerde patates ekmeği dahi yapılmaktadır. Farklı bölgeler çok daha değişik gıdaları tükettikleri bir gerçektir. Ayrıca elde edilen bir ürünün insanlar tarafından ekilip dikilmesi gibi bir şartın gerekli görülmesi zekâtın alanını daraltır. Bu şart, bir nebze de olsa belki ekilen bitkiler için gerekli görülebilir. Ancak meyve türü bitkilerin bir kısmı kendiliğinden yeşerebilmektedir. Özellikle ceviz, fındık, kayısı ve zeytin gibi bitkiler bu konuda sayılabilir. İlk bakışta yukarıdaki şartlar esnetilebilir görülüyor. Ancak daha sonra ortaya koyacağımız gibi Şâfiî mezhebi zekâtı verilecek olan bitkilerin isimlerini verince konu daralıyor.

2. Şâfiî Mezhebinde Zekâta Tabi Tutulan Ziraî Ürünler

Şâfiî mezhebi, diğer mezheplerin aksine zekâta tabi olan ziraî ürünleri sayı açısından çok sınırlı tutmaktadır. Özellikle

¹ Mâverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed, *el-Hâvi'l-kebir fi fikh-i mezhebi İmam eş-Şâfiî ve şerhu Muhtasari'l-Müzenî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994), 3/241; İmrânî, Yahya b. Ebi'l-Hayr b. Salim, *el-Beyân fi mezhebi 'ş-Şâfiî* (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2000), 3/255; Ebi Şücâ'a, Ahmet b. Hüseyin, *Şerhu İbn Kâsım*, (İstanbul: Salih Bilici Kitap Evi, ts.), 29.

mezhebin genel bakışına göre, sebzeler, acı bakla, susam, kimyon, frenk kimyonu, kişniş otu gibi zaruri durumlarda yiyecek maddesi olarak kullanılan ürünlerde zekât almak vacip değildir.² Burada “zaruri durum” kaydının konulması düşüncesi o günkü bölgenin şartlarına aittir. Zira bu tür bitkilerin birçoğu günümüzde hiçbir zaruri durum söz konusu olmadan sofralarda yer almaktadır. Özellikle sebzeler, günümüzde bakliyattan daha çok tüketilmektedir.

Zekâta tabi olan ürünlerin gerçek kişilerin malı olmalıdır. Bu anlamda mescitlere ya da başka bir şekilde vakfedilen ekin ve meyvelere,³ köprülere, sınırlardaki kalelere, fakirlere vakfedilen arazinin ürünlerine Şâfiî'nin sahih olan kavline göre zekât düşmez. Çünkü bu toprakların belli bir sahibi bulunmuyor. Bununla beraber meralarda yetişen acı hıyar, acı elma, ebu cehil karpuzu ve dikenli çöven gibi sahipsiz olan meyvelerden de zekât alınmaz. Bu meyvelerin durumu geyik ve diğer yabani hayvanların durumuna benzetilmiştir. Dolayısıyla her iki türden de zekâtın alınmayacağı ileri sürülmüştür.⁴

Bütün bu şartları ileri süren Şâfiîler, özellikle meyvelerden sadece hurma ve üzümün zekâta tabi olduğunu söylemektedir.⁵ Meyvelerden bu iki ürünün zekâta tabi olduğunu söylerken Resûlullah'ın (sav) şu hadisini delil olarak getirmektedirler: “Üzümün zekâtı da hurma gibi tahmin ile alınır. Nasıl yaş hurmanın zekâtı kuru hurma ile veriliyorsa yaş üzümün zekâtı da kuru üzüm ile verilir.”⁶ İsmi geçen iki ürün hem Hicaz bölgesinde yetişiyor hem de bölgenin o günkü temel gıda ihtiyacını karşılıyordu. Bu açıdan konuya bakıldığında söz konusu olan

² Nevevî, Ebû Zekeriyâ, *Kitâbu'l-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb* (Cidde: Mektebetü'l-İrşad, ts), 5/470; İmrânî, *el-Beyân*, 3/262; Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed b. Ferrâ, *et-Tehzib fi fikhî'l-İmâm eş-Şâfiî*, thk. Ahmet Abdülmevcut ve Muhammed Muavvîd (Beyrut: Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, 1997), 3/88.

³ İmrânî, *el-Beyân*, III, 262; Ensârî, Zekeriya b. Muhammed b. Zekeriya, *Esne'l-Metâlib fi Şerhi Ravda't-tâlib*, thk. Muhammed Zühri, (By., el-Matbaatü'l-Meymeniyye, h.1313), 1/269; Erdebîlî, Cemâlüddîn Yusuf b. İbrahim, *el-Envâr li a'mâli'l-ibrâr*, thk.Halef Müftü (Cidde: Dâru'd-Dryâ, 2006), 1/265-266.

⁴ Şâfiî, Muhammed b. İdris, *el-Umm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1971), 2/46; Şirbîni, Şemsüddîn b. Muhammed el-Hatîb, *Muğni'l-Muhtac*, (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2006), 1/382.

⁵ Mâverdü, *el-Hâvi*, 3/234; Ensârî, *Esne'l-metâlib*,1/367; Erdebîlî, *el-Envâr*, 1/264.

⁶ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 13; Tirmizî, “Zekât”, 17; Nesâî, “Zekât”, 100.

hadisin sadece zekâtın bu iki üründe farz olduğunu gösterme noktasında yeterli delil sayılmayacağı kanaatindeyiz.

Şâfiî mezhebinin bir diğer delili ise, bu iki meyvenin Hicâz Bölgesinde yiyecek maddesi olarak kullanılması ve saklanılabilir özelliğine sahip olmasıdır.⁷Burada konuyu Hicaz Bölgesi ile sınırlandırılması ilginçtir. Zira bu bölgede temel gıda özelliğini taşımayan bir ürün, haliyle başka bir bölgede asli yiyeceklerden olabilir. Temel ve asli gıdaların bölgeden bölgeye ve toplumdan topluma değiştiği bir gerçektir.

Şâfiî mezhebine göre hurma ve üzüm meyvelerinin haricinde incir, elma, ayva, nar, şeftali, ceviz, badem ve erik gibi meyveler ise zekâta tabi değildir.⁸ Çünkü bu meyveler, üzüm ve hurma gibi zaruret dışında sürekli yenen ve saklanılabilen bir özellik taşımamaktadır. Ayrıca hurma ve üzüm, insanlara olan menfaatleri açısından da diğer meyvelerden farklı bir özelliğe sahiptir.⁹ Fakat zeytin konusunda ise, İmâm Şâfiî'nin iki farklı görüşü söz konusudur. Kadim (eski) görüşüne göre zeytin de zekâta tabi olan bir bitkidir. Bunun dayanağı ise Halife Hz. Ömer'in (ra) zeytinin yağından onda bir zekât aldığı gösterilir.¹⁰ Bir diğer dayanak ise, İbn Abbas'tan da gelen bir rivayete göre zeytinin zekâta tabi olan meyvelerden biri kabul edilmesidir. Bu açıdan bakıldığında zeytinden yağ çıkartıldığında Hz. Ömer'in kavline göre caizdir. Çünkü yağ zeytinden daha faydalı olup zekâtının alınması bakımından daha evladır. Ancak İmam Şâfiî'nin cedid (yeni) görüşüne göre zeytinin zekâtı verilmez. Çünkü zeytin zaruret dışında sürekli yenilen bir meyve olarak kabul edilmiyor. Bu açıdan sebzelere benzetilmiştir. Sebzelere zekât düşmediğine göre zeytine de zekât düşmez, düşüncesi hâsıl olmuştur.¹¹ Zeytin ile sebzeler arasında yapılan kıyasta gösterilen illetin sağlam bir temel teşkil etmediğini düşünüyoruz. Bugün yaş üzüm toplum tarafından meyve, kuru üzüm ise çerez niyetine tüketiliyor. Aynı

⁷ Mâverdî, *el-Hâvî*, 3/234; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 1/367; Erdebîlî, *el-Envâr*, 1/264.

⁸ Mâverdî, *el-Hâvî*, 3/241; Rûyânî, *Bahrü'l mezheb*, 4/130; Mehmet Keskin, *Şâfiî Fıkhı* (Ankara: DİB Yayınları, 2016), 1/541.

⁹ Zuhaylî, Muhammed, *el-Mu'temed fi'l-fikhi's-Şâfiî* (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 2011), 2/55; Erdebîlî, *el-Envâr*, 1/263; Begavî, *et-Tehzib*, 3/77.

¹⁰ Kalyubî, Şihâbuddin Ahmet b. Selamet, *Hâşiyetü 'alâ Minhâci't-tâlibîn*, (Yy: Matbaatu Mustafa el-Halebî, 1956), 2/20; Begavî, *et-Tehzib*, 3/78.

¹¹ Nevevî, *el-Mecmû'*, 5/432; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 1/367.

illetten yola çıkarsak o zaman üzümün de zekâtı olmamalıdır. Ayrıca zeytin en azından bizim bölgemizde sofranın vazgeçilmezidir. Hatta üzümünden daha çok tüketilmektedir. Bir ürünün zekâta tabi olup olmamasının illeti, bölgeye göre temel gıda özelliğini taşıması ile beraber taşıdığı ekonomik değer olmalıdır.

Şâfiî mezhebine göre zeytinin zekâta tabi olmadığını bir başka delili ise Kur'ân-ı Kerîm'in şu ayetidir: "*Birbirine benzer ve benzemez biçimde zeytin ve narları yaratan O'dur.*"¹²Bu ayette nar ve zeytin beraber zikredilmiştir. Zekâta tabi olmadığı halde narın, zeytin ile beraber kullanılması açısından meseleye bakıldığında, zeytine de zekâtın düşmediğini göstermektedir.¹³Narın zekâta tabi olmadığını delili nedir? Ayrıca, narı zeytine kıyaslayıp her ikisinden de zekâtın alınması, toplumun maslahatı açısından daha uygun olacağını düşünüyoruz. Şâfiîlerin burada yürüttükleri kıyas, namaz ve kurban hakkındaki görüşleri ile çeliştiğini düşünüyoruz. Bu bağlamda Kur'ân'da zeytin ve narın beraber zikredilmesi ikisinin de aynı hükmü almasını gerektirmez. Zira Kur'ân'da namaz ve kurban¹⁴ beraber zikredilmesine rağmen Şâfiîler, namazın yanında kurbanı sünnet olarak telakki etmişlerdir. Benzer bir durum diğer mezhepler tarafından kabul edilmiştir. Bu konuda en güzel örnek ise hac ve umre ibadetleridir.¹⁵Bu iki ibadet Kur'ân'da beraber geçtiği halde hac farz, umre ise sünnet olarak addedilmiştir.¹⁶

Bunların dışında özellikle incir, zeytin, kayısı, elma, armut, fındık, fıstık, ceviz gibi bitkiler de kurutulabiliyor. Ayrıca bugün teknolojinin gelişmesiyle hemen hemen her çeşit meyve kurutularak ya da kurutmadan uzun zaman saklanılabiliyor. Bütün bunlar ürünlerin saklanması bazı şartların değiştiğini göstermektedir. Bu durum hem Şâfiî hem de diğer mezhepler tarafından zekâta tabi tutulmayan bitkilerin yeniden gözden

---

¹² el-En'âm 6/141.

¹³ Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 9/60.

¹⁴ el-Kevser 108/2.

¹⁵ El-Bakara 2/196.

¹⁶ İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-müctehid nihâyetü'l-muktesid* (Beyrut: Dâru'l Kalem, 1988), 1/321; Mevsilî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd, *el İhtiyâr li ta'îli'l-Muhtâr* (İstanbul: Pamuk Yayınları, ts.), 139.

geçirilmesini gerekli kılar. Çünkü “Zamanın değişmesiyle hüküm değişir.” kuralınca bu elzem görülüyor. Neticede şartların yeniden değerlendirilmesi ile hurma ve üzümün dışındaki diğer meyvelerin de zekâta tabi tutulması mümkün olabilir.

Kanaatimizce, Şâfiî mezhebinin meyveler hakkındaki görüşü mezhebin genel kabul görmüş usulüne de uymuyor. Çünkü Şâfiî mezhebinde temel kaynaklar Kur’ân-ı Kerîm ve peygamberimizin (sav) sünneti kabul edilir. Mezhepte temel kaynaklarda hükmü bulunmayan bir mesele, bu kaynaklarda hükmü mevcut olan meseleye kıyaslanır.¹⁷Fakat ziraî ürünlerin zekâtında söz konusu olan bu yöntem baş vurulmamıştır. Yani birbirlerine benzeyen ziraî ürünlerin kıyaslanmasına gidilmemiştir.

Hububatlar konusunda Şâfiî mezhebinin görüşü diğer ürünler hakkındaki görüşlerine rağmen daha geniş olduğu söylenebilir. Bu anlamda Şâfiî mezhebinin hububatlar hakkında serdettikleri görüşlerin perspektifi şöyledir: Bir ürünün zekâta tabi olabilmesi için arpa, buğday, pirinç, darı, bakla, mercimek, fasulye, mısır, nohut gibi istenilerek yenilen ürün olmalıdır.¹⁸

Daha önce ifade edildiği üzere; Şâfiîler’e göre tarlada yetişen bitkilerden salatalık, kabak, karpuz, şeker kamışı, yonca ve sebzeler gibi ürünlerde zekât alınmaz.¹⁹ Bu ziraî ürünlerin zekâta tabi olmadığının delili ise Resulullah’ın (sav) hadisidir. Mu’âz’dan gelen bir rivayete göre, Resulullah’a (sav) gönderdiği bir mektupta sebzelerin zekâtı hakkında bilgi almak istemiştir. Bu mektuba karşılık Resulullah (sav) da “*Onlardan bir şey (zekât) yoktur.*”²⁰ şeklinde cevap vermiştir.

Ancak Beyhâkî (ö. 458/1065), Şâfiîlerin delil olarak gösterdikleri bu hadisleri bir bütün olarak rivayet ettikten sonra hadislerin tümünün mürsel²¹ olduğunu ifade eder. Fakat söz konusu olan hadisler, muhtelif yollardan rivayet edile gelmiştir.

¹⁷ Şâfiî, Muhammed b. İdris, *er-Risâle* (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arâbi, 2008), 314.

¹⁸ Nevevî, *el-Mecmû’*, 5/468; Zuhaylî, *el-Mu’temed*, 2/57.

¹⁹ Şâfiî, *el-Umm*, II, 46; Mâverdî, *el-Hâvî*, III, 231; Erdebîlî, *el-Envâr*, 1/264.

²⁰ Tirmizî, “Zekât”, 279; Nevevî, *el-Mecmu*, 5/468.

²¹ Mürsel hadis: Tabii’nin, sahabeyi atlayarak Hz. Peygamber’e (sav) izafe ettiği hadistir. Mürsel hadisin zayıf sayılmasının sebebi, senedindeki inkıta (kopukluk) dir. (Mahmûd Tâhân, *Teyşîru Mustalahi’l Hadîs* (Kuveyt: Dâru’t Turâs, 1984, 71-72).

Bu bağlamda hadislerin farklı yollardan rivayet edilmeleri, bu rivayetlerin birbirlerini destekler mahiyette olduğunu göstermektedir. Bununla beraber sahabe sözleri (ra), Hz. Ömer, Hz. Ali ve Hz. Aişe'den (ra) gelen rivayetler bu hadisleri geçerlilik bakımından desteklediklerini söyler.²²

3. Bitkilerde Zekât Olarak Ödenecek Miktar

Şâfiî mezhebinde zira ürünlerin zekâtı için nisap miktarı beş vesk²³ kabul edilir.²⁴ Elde edilen ürün miktarı bu ölçüye ulaştığında zekât farz olur. Ürün beş veskten az olursa zekât düşmez. Mezhebin bu konudaki delili, "*Beş veskten az olan maldan sadaka yoktur.*"²⁵ hadisidir. Ancak nisap miktarına ulaşan malın kaçta kaç verileceği yapılan masraflara göre şekillenir.

Doğu Anadolu Bölgesinde bu konuda da tam bir bilinmezlik söz konusudur. Çünkü bölgede hem harici sulamanın yapıldığı hem de yapılmadığı ürünler vardır. Buna rağmen uygulamada zekâtın ödenmesi sırasında bu her iki durum da dikkate alınmaz. Oysa mezhebin görüşüne göre yağmur, nehir gibi tabii yollarla sulanan ve köklerinin yakınında geçen su ile yetişen ürünlerde onda bir, buna mukabil taşıma su ile sulanan ürünlerde ise yirmide bir zekât verilir.²⁶ Yani harcanan masrafa karşılık zekât miktarı düşer.

Şafîîlerin ziraî ürünlerin zekâtı ile ilgili hükümlerin delilleri:

a) Hz. Peygamber'in (sav) şöyle buyurduğu nakledilir: "*Gökten yağın yağmur ve nehir suları ile sulanan ürünlerde onda bir zekât vardır. Su taşıyan hayvanın getirdiği su ile sulanan ürünlerde ise yirmide bir zekât vardır.*"²⁷

b) Ebû Dâvûd'dan gelen rivayet ise şöyledir: "*Kökleri ile suyu emen bitkilerde onda bir zekât vardır.*"²⁸

²² Nevevî, *el-Mecmû'*, 5/468.

²³ Beş vesk: Günümüz ölçülerine göre yaklaşık 653 kg. ağırlığa karşı gelir. (Mehmet Keskin, *Şâfiî Fıkhi*, I, 542.)

²⁴ Büceyrimî, Süleyman b. Muhammed b. Ömer eş Şâfiî, *Hâşiyetü'l-Büceyrimî ale'l-Hatip*, (Beyrut: Daru'l-Fıkr, 2006), 2/338.

²⁵ Buhârî, Zekât, 1484.

²⁶ Şafîî, *el-Umm*, 2/50; Şirbinî, *Mugni'l-Muhtâc*, 2/116-117; Rûyânî, *Bahrü'l-mezhep*, 4/137-38; Keskin, *Şâfiî Fıkhi*, 1/543.

²⁷ Müslim, "Zekât", 7.

²⁸ Ebû Dâvûd, "Zekât", 11.

Yukarıda delil olarak getirilen her iki hadise bakıldığında bitkilerin yetiştirme şekline göre zekâtın miktarının belirleneceği anlaşılmaktadır. Bu anlamda mal sahibinin yaptığı masraflar göz önünde bulundurularak zekât miktarı anamaldan çıkarılır.²⁹

c) Beyhakî ve diğer bazı âlimlerin belirttiğine göre bu konuda hem icma hem de akli delil vardır. Akli delil noktasında ziraî ürünlerin zekâtını yemle ya da otlatılarak beslenen hayvanların zekât miktarına kıyaslamışlardır. Yemle beslenen hayvanların külfeti otlatılarak beslenen hayvanların külfetinden daha fazladır. Bu bağlamda ödenecek zekât miktarı duruma göre farklı olması gerekir. Aynı durumu ürünlerin zekâtı için de geçerli kabul edilir.³⁰ Netice itibarıyla zekât miktarı, maldan çıkarılmadan önce, ürün için yapılan masraflar çikartılmalıdır.

Bölgede zekâtın ödenmesi sırasında yukarıdaki şartların ve delillerin pek de dikkate alındığı söylenemez. Ziraî ürünlerin zekâtının bu tip uygulaması, toplumsal vasatta kültürel bir hal aldığına işaret ediyor. Ayrıca bugün teknolojinin de gelişmesi ile hem yapılan masraflar çeşitlenmiş ve çoğalmıştır hem de buna bağlı olarak ürünün miktarı artmıştır. Bu durumu yeniden değerlendirmeye tabi tutmak bir gerekliliktir. Ayrıca bugün birçok meyve ve sebze ticari amaçlı yetiştirilmektedir.

4. Meyvelerin Zekât Miktarını Hars Yolu ile Belirlemek.

Hars, lügat bakımından zanna dayanan söz demektir.³¹ Terim olarak, henüz tarlada/ağaçta olan mahsulü zekât matrahı olmak üzere tahminen belirlemektir.³² Tanımda anlaşıldığı gibi bir şeyin kıymetini takdir etmek ve tahminde bulunmak anlamlarına gelmektedir.

Hâris (tahminci) olarak tayin edilen kişinin bazı şartları taşıması gerektiği ileri sürülmüştür. Evvela kişi adil olacak. Çünkü fasık olanın sözüne itibar edilmez ve aynı zamanda toplum tarafından sözü kabul görmez. Özellikle bu kişinin, hars noktasında iyi bir bilgiye sahip olması da gerekli görülmektedir.

²⁹ Nevevî, *el-Mecmû'*, 5/444.

³⁰ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/117.

³¹ İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mukrib el-Efrîkî el-Mısırî, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru's-Sadr, 2010), 7/21.

³² Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/120.

Çünkü yapılan iş bir ictihat olarak kabul edilir. İctihat faaliyeti ise bilgi ve derinlik ister. Zira cahil olan kişi içtihadı ehil değildir. Ayrıca hür ve erkek olma özelliklerini de taşımalıdır. Burada tahminde bulunmak velayet istemektedir. Ancak köleler ve kadınlar bu konuda yetki sahibi olmamaktadırlar. Hârislerin bir ya da iki olması, durumu değiştirmez. Tahminde bulunacak kişinin yukarıdaki şartları taşıması yeterli sayılır.³³

Şafîiler, meyveleri tartmadan nisabını takdirle belirlenmesi yöntemini ürün olgunlaşmaya başladığı zaman, sadece hurma ve üzümde uygun ve geçerli kabul etmektedir. Burada hedef zaruri olarak daha yaş iken bu meyveleri yiyen ev halkı ile zekâtın arasını ayarlamaktır.³⁴

Şafîiler delil olarak gösterdiği hadisi Attâb b. Üseyd (ra) şöyle rivayet eder: Resulullah (sav): *Bize, hurmaya tahmin biçtiğimiz gibi, üzüme de tahmin biçmemizi ve zekâtını kuru üzüm olarak almamızı emretti, tıpkı hurmanın zekâtını kuru hurma olarak aldığımız gibi.*³⁵ Bu konu ile ilgili diğer bir delilleri, Hz. Muhammed'in (sav) yaş hurma ve üzümün tahminî miktarlarını belirlenmesi noktasında mal sahibi için: *“Üçte birini bırakın; üçte birini bırakmasanız, dörtte birini bırakın.”*³⁶ diye buyurduğu hadisidir.

Meyvelerin miktarını tespit etmek için bir kişinin tahminde bulunması yeterli görülür. Zira bu kişi içtihadında hâkim gibi kabul edilir. Dolayısıyla hâkim içtihadında bulunur ve onun bu ictihadı ile amel edilmektedir.³⁷ Buna kaynaklık eden şu hadistir: Resulullah (sav), *“Abdullah b. Revahâ'yı meyveler olgunlaşmaya başladığı zaman haris olarak gönderiyordu.”*³⁸

Şafîilere göre, bir malın sahibi eğer tahmincinin hataya düştüğünü iddia ederse, iddiasını delillerle ispatlaması gerekmektedir. Aksi takdirde bu iddiası kabul edilemez. Ancak eğer iddiası ihtimal dâhilinde olup bir yanılma söz konusu ise mezhebin sahih olan kavline göre iddiasına itibar edilir ve iddia

---

³³ Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/121; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 1/367.

³⁴ Mâverdî, *el-Hâvi*, 3/220; İbn Rüşd, *Bidâyeti'l-müctehid*, 1/313.

³⁵ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 13; Nesâî, “Zekât”, 100; İbn Mâce, “Zekât”, 18.

³⁶ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 14.

³⁷ Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/121

³⁸ Ebû Dâvûd, “Buyû”, 36.

ettiği kadar zekâtın malından düşülür. Çünkü kişi bu konuda emindir. Meyveler ölçüldüğü zaman eğer noksan olduğu iddia edilirse müracaat edilecek olan kişi yine mal sahibidir. Çünkü ölçü gerçek ve kesindir, oysa hars tahmine dayanmaktadır. Dolayısıyla böyle bir durum söz konusu olduğunda kesin olana müracaat edilir.³⁹ Bugün bölgemizde hars uygulaması yapılmamaktadır. Eğer bu uygulama olsa bile sağlıklı bir sonuç vermesi çok zor görünüyor.

Buraya kadar ortaya koymaya çalıştığımız konu, Şâfiîler'in ziraî ürünlerin zekâtı hakkındaki görüşü oldu. Bundan sonra mezhebin hâkim olduğu bölgemizde pratikte mezhebin görüşünün ne kadar uygulanıp uygulanmadığı konusu olacaktır. Ayrıca konu hakkında hangi problemlerin var olduğu da dile getirilecektir.

5. Doğu Anadolu Bölgesi'nde Zekâtın Uygulaması ile İlgili Problemler

Bölgede ziraî ürünlerin zekâtı ile ilgili elde edilen bilgilere dikkat edildiğinde ekilen ve dikilen ziraî ürünlerin zekâtı noktasında halkın bazı problemler yaşadığı bir gerçektir. Özellikle bu problemin kendini zekâtın uygulaması noktasında gösterdiği aşikârdır. Bu anlamda bölgede çok çeşitli ziraî ürün yetiştirilmesine rağmen toplumun içinde mevcut olan genel kabule göre sadece hububatlar zekâta tabidir. Hububatların dışında mevcut olan diğer ziraî ürünler zekâta tabi tutulmamaktadır. Öteden beri süregelen bu düşünce ve uygulama şeklinden dolayı zekâtın asıl ibadet anlamı bir tarafa bırakılmış, uygulanagelen adet ibadet niyeti ile tatbik edilir olmuştur. Bir kısım ziraatçı ile yaptığımız görüşmelerin sonucunda konu ile ilgili yeterli bilginin olmadığı anlaşılmış halkın bilgilendirilmesi gerektiği tespit edilmiştir.

Konu ile ilgili var olan problemlerden biri de zekâta nisap meselesidir. Sözelimi dinen zengin sayılmak için gerekli olan malların nisap⁴⁰ miktarı neredeyse bilinmiyor. Hâkim olan genel

³⁹ Şirbinî, *Müğni'l-muhtaç*, 1/388; Mâverdi, *el-Hâvî*, 3/228.

⁴⁰ Nisap: Zekât gibi bazı vecibelerin, vücübuna alamet olmak üzere Şâri Teâlâ tarafından konulan belirli miktarlardır. Zekât konusunda nisap, asgarî zenginlik sınırı olarak da tanımlanmaktadır. Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 457. Zekâtın vücübunu gerektiren miktar, şeklinde

kanaat, elde edilen ürünlerin miktarına bakılmaksızın onda birini zekât olarak vermektir. Bu açıdan bakıldığında halkın çoğunluğu Şâfiî mezhebine mensup olmasına rağmen nisap konusunda Ebû Hânîfe'nin görüşünü tatbik etmektedir. Oysa Şâfiîler'e göre nisap miktarına ulaşmayan bir ürün zekâta tabi tutulmaz.⁴¹ Ancak Ebû Hanife'nin görüşü tam bu görüşün aksinedir, denilebilir. Zira Ebû Hanife, nisap miktarına bakılmaksızın yerden çıkan tüm ürünleri zekâta tabi tutar.⁴² Haddizatında halk bilinçli bir şekilde Ebû Hanife'nin bu görüşünü tercih edip uygulama noktasında ona uyarsa problem teşkil etmez. Ancak bilmeden bunu yapmaları konu ile ilgili problemlerin var olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü Hanefi mezhebine ait böyle bir görüşün varlığından haberdar olduklarına inanmak mümkün değildir. Zira sınırlı sayıda da olsa kendilerine bu konu hakkında soru sordüğümüz kişiler olumsuz cevap vermişlerdir.

Zekâtın uygulaması ile ilgili elde edilen bilgilere bakıldığında verilen zekât miktarı ve şekli Ebû Hanife'nin görüşüne denk düşmektedir. Ancak hangi malların zekâta tabi olduğu meselesine gelince mevcut uygulama Ebû Hanife'nin görüşüne muhalif duruyor. Çünkü Ebû Hanife'ye göre yerden çıkan tüm ürünler zekâta tabi olmasına rağmen bölgede sadece hububatın zekâtı veriliyor. Öte yandan halkın bu konuda Şâfiî mezhebine tam uydukları da söylenemez. Çünkü daha önce geçtiği üzere Şâfiî mezhebine göre birçok ürün zekâta tabi olmasına rağmen halk sınırlı birkaç ürünün zekâtını vermektedir. Toplanan verilere bakıldığında çarpık bir uygulamanın varlığı hemen anlaşılır.

Ziraî ürünlerin zekâtı hakkında bir başka problem ise, enerji, sulama, gübreleme, ilaçlama, tohum bedeli ve işçilik masrafları gibi konulardır. Normal şartlarda bu gibi masrafların zekâta tabi olan maldan düşürülmesi gerekmektedir.⁴³ Ancak halkın bu konuda da bilgi sahibi olduğu söylenemez. Normal şartlarda ziraî ürünlerin zekâtını verenler de bu gibi masrafları

---

de tanımlanmıştır. Nezih Hammâd, *İktisadi Fıkıh Terimleri*, çev. Recep Ulusoy (İstanbul: İz Yayıncılık, 1996), 268.

⁴¹Şâfiî, *el-Umm*, 2/49.

⁴² Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/242.

⁴³ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/508; Hısnî, Takyüddin Ebubekir b. Muhammed b. Abdülmü'min, *Kifâyetü'l-ahyâr fi halli gâyeti'l-ihstisâr* (Dımaşk: Dâru'l-Besâir, 2001), 1/224; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 1/371.

elde edilen mahsullerden çıkarmamaktadır. Bu da gösteriyor ki bölge halkı bu konuda yeterli bilgiye sahip değildir. Netice itibariyle toprak sahiplerinin modern ziraî vasıtalarının kullanması sonucu ortaya çıkan masrafların mezheplerce yeniden değerlendirilmesi gerekir. Yapılan hesaplamalara yüksek nakil masrafları da eklenebilir.

Ziraî ürünlerin birçok çeşidi olmasına rağmen sadece hububatın zekâtının verilmesi anlaşılır gibi değildir. Bunun dışında sebze, meyve ve bakliyatın zekâtı verilmemektedir. Hâlbuki halkın bağlı bulunduğu Şâfiî mezhebi, hububatın dışında meyvelerden hurma ve üzümde olduğu gibi ayrıca bakla, fasulye, mercimek, nohut, mısır vb. ürünlerde de zekâtı şart koşmaktadır.⁴⁴ Fakat toplumda var olan genel kabul ve tatbikat tüm bu bitkileri zekâtın dışında bırakmıştır.

Bölgede bir diğer problem ise cüzâf⁴⁵ satışına benzeyen hars⁴⁶ (tahminde bulunmak) meselesidir. Çünkü harsın ne olduğu noktasında halkın malumat sahibi olduğu söylenemez. Harsın kimin yapacağı ve ne zaman yapacağı konusu ise başka bir bilinmezlik. Ayrıca bu konuda tahmincinin devlet gibi bir mekanizma tarafından görevlendirilmediği takdirde durum tespitin nasıl yapılacağı meselesi ortaya çıkar.

Yapılan hars işlemi sadece ürünün miktarı konusunda tahminde bulunmak değildir. Hars yapıldıktan sonra ev halkının yemesi için ne kadarının takdir edilmesi gerektiği noktasında gerekli bilgiler de verilmektedir. İmam Şâfiî'ye göre bu durum hârisin (görevli) ictihadına bırakılmalıdır. Hâris neyi gördü ise ona göre takdirde bulunarak yenilmesi için yeterli miktarın

⁴⁴ Şâfiî, *el-Umm*, 2/46; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 1/513; Remlî, Muhammed b. Ebil Abbas Ahmed b. Hamza b. Şihâbuddin, *Nihayeti'l-Muhtâc* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984) 3/70.

⁴⁵ İslam hukukunda satılan malın miktarının belirlenmesi esas olmakla birlikte ihtiyaç sebebiyle bu kurala bir istisna getirilmiş ve ölçülüp tartılmak veya sayılmak suretiyle miktarları belirlenmemiş malların muayyen şartlar çerçevesinde tahminle satışına izin vermek olarak tanımlanmıştır. (Muhsin Koçak, "Cüzâf", Türkiye Diyanet Varfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/148.)

⁴⁶ Hars: Lügat bakımından zanna dayanan söz demektir. (İbrahim Enis ve dğr., *Mu'cemü'l-vasit* 'yy.: Mektebetü's-Şurukı'd-Düvelî, 2004), 2227) Terim olarak, henüz tarlada/ağaçta olan mahsulü zekât matrahı olmak üzere tahminen belirlemektir. Harsan satış, ölçüp tartmadan tahmini olarak satış, demektir. (Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri*, 182).

ayrılmasını gerekli görebilir.⁴⁷ Fakat tahminden sonra mevcut olan ürünün ne kadarının ev halkına bırakılması miktarı ise sünnet ile sabittir. Konu ile ilgili Resulullah (sav), “*Hars yaptığınız zaman; ürünün üçte birini bırakınız. Üçte biri olmasa bile dörtte birini bırakınız.*”⁴⁸ buyurmuştur. Ne yazık ki bölge halkı bu konuda da bilgi sahibi değildir. Ürün sahibi olan kişiye ait ev halkının yemesine bırakılacak miktar harsın yapılmasına bağlıdır. Hars yapılmadığı için yenilecek miktar hakkındaki bilgi de devre dışı kalıyor.

Konu ile ilgili bir diğer husus, aynı tarlada yılda birkaç defa ürün elde edilmesi halinde zekâtın nasıl hesaplanacağı meselesidir. Zira son zamanlarda seracılığın gelişmesi ile aynı tarlada bir yılda birkaç defa ürün alınabiliyor. Bu ürünler aynı olduğu gibi farklı da olabiliyor. Böyle bir durumda ürünlerin birbirine ilave edilip edilmemesi hususu bölgede bilinen bir konu değildir. Özellikle sera ile ilgili masrafların da unutulmaması gereken bir konudur.

Yukarıda saydığımız tüm bu bilinmezliklerin içinde bulunduğu bir toplumda, ziraî ürünlerin zekâtı noktasında sağlıklı bir uygulamanın var olması beklenemez. Çünkü konu ile ilgili bilgi eksikliği vardır.

Üzerinde durulması gereken bir diğer önemli husus ise, bölgede salt mezhepçi bir yaklaşımla uygulamaya gidildiği takdirde zekâtın taşıdığı sosyal adalet özelliğinin kaybolmasıdır. Çünkü konu ile ilgili Şâfiî mezhebinin görüşü kapsam açısından dardır. Sayılı birkaç ziraî ürünü zekâta tabi tutar. Bu bağlamda konu değerlendirildiğinde farklı problemlerin ortaya çıkma ihtimali inkâr edilemez. Örneğin, az miktarda hububat mahsulü olan bir çiftçi bunun zekâtını veriyor; ancak elma, fındık, şekerpancarı, fıstık, ceviz, kayısı, erik, sebze ve diğer meyveler gibi parasal değeri yüksek olan ve bu konuda yüklü miktarda satım yapan bir kişi ise bu ürünlerin zekâtını vermiyor. Hâlbuki bu uygulama nasların ruhuna uygun gözükmemektedir. Ayrıca bu uygulama üreticilerin zihninde soru işareti de bırakabiliyor. Çünkü görünüşte mahsulü az olan kişi malın zekâtını veriyor fakat yüklü miktarda ziraî mahsulü olan vermiyor. Bu durum aynı

---

⁴⁷ Beyhâkî, *es-Sünenü 'l-kübrâ*, 4/207.

⁴⁸ Beyhâkî, *es-Sünenü 'l-kübrâ*, 4/208.

zamanda insanların dinden soğumalarına sebep olma ihtimalini doğurabiliyor. Çünkü mükellefiyet açısından bakıldığında görünüşte adaletsiz bir uygulama söz konusudur. Az kazananan çok, çok kazananan az vergi almak gibi oluyor.

Son olarak dile getireceğimiz problem zekâtın sarf yerleri ile ilgilidir. Bölgede zekâtın kimlere verileceği konusu üzerinde ittifak edilen bir mesele değildir. İslam dinine göre zekâtın sarf yerleri Kur'ân-ı Kerîm'de sekiz sınıf⁴⁹ olarak açık ve net bir şekilde ortaya konulmasına rağmen halkın özellikle köylü kesimi malın zekâtını kurum ve imamlara vermektedir. Eskiden fahri (maaşsız olan) imamlar hayatlarını idame etmek için aldıkları zekâtla sağlıyorlardı. Ancak yaptığımız araştırmalara göre bugün imamlar maaşlı olmalarına rağmen kendileri hala zekât alabiliyorlar. Aynı şekilde kurum ve kuruluşlara da zekât verilmektedir. Bu uygulama dinin emrinden çok eski alışkanlık ve gelenekleri çağrıştırmaktadır.

Netice itibariyle bölgede az da olsa bu uygulamayı sorgulayan insanlar vardır. Onlar elde edilen mahsulün parasal değerine bakarak mevcut olan uygulamanın yerinde olmadığını söyleyebiliyorlar. Hububat ve bakliyatın sınırlı olarak yetiştirildiği bu bölgede diğer mahsullerin zekâtı verilmezse buradaki fakirlerin ihtiyaçları nasıl karşılanacak? Sosyo-ekonomik açıdan bu kadar önem arz eden bir konuda salt mezhepçi bir düşünce ile yaklaşmak kesinlikle doğru görünmüyor ve ekonomik açıdan bir çözüm getirmez. Şarkın ünlü alimi Bediüzzaman Said Nursi, "Adalet namazında kibleiniz dört mezhep olsun. Ta ki namaz sahih ola."⁵⁰ diyor. Bu bağlamda zengin ve fakir arasında oluşacak maddi ve manevi bağın gerçekleşmesi için mutlaka diğer mezheplerin de bu konu hakkındaki görüşlerine başvurulabilir. Toplumun maslahatına uygun olan görüşün tercih edilmesi gerektiği düşüncesindeyiz.

6. Bölgede Halka Kaynaklık Eden Kişiler ve Zekâtın Uygulaması ile İlgili Bu Kişilerin Görüşleri

---

⁴⁹ et-Tevbe, 9/60.

⁵⁰ Bediüzzaman Said Nursi, *İlk Dönem Eserleri (Divan-ı Harb-i Örfî)*, (İstanbul: Söz Yayıncılık, Mart 2012), 388.

Yukarıda geçtiği üzere ziraî ürünlerin zekâtının uygulaması noktasında bazı problemlerin varlığından söz edildi. Bu problemleri az da olsa çözmeye çalışan ve özellikle zekâtın uygulaması hususunda halka kaynaklık eden birçok kişi yer almaktadır. Buna mukabil bilgisi olduğu halde konuya ilgisiz kalan kişiler de vardır. Bütün bunlarla beraber meselenin çözümü için halkın konu ile ilgili başvurduğu ilk kişi imamdır. Toplumdaki itibarı ve geleneklere göre yüklenmiş olduğu görev münasebeti ile imam ilk sırada yer alır. Özellikle medresesi olan ve müderrislik yapan imamların rolü daha da ağır basmaktadır. Ayrıca bunların dışında bölgede bulunan görevli müftü, vaiz, diğer din görevlileri ve konu hakkında ilim sahibi olan kişilerin de halka kaynaklık ettiği bir gerçektir. Bu münasebetle zekâtın tatbikatı ile ilgili bölgede ikamet eden birçok imam ve ilim sahibi olan kişilerle görüştük. Özellikle kendilerine ziraî ürünlerin zekâtı ile ilgili sorular sorduk. Buna göre zekâtın hikmeti, konuluş maksadı, hangi ziraî ürünün zekâta tabi olduğu ve bağlı bulunan Şâfiî mezhebinin görüşünün isabeti noktasında bilgi almaya çalıştık.

Yaptığımız görüşmeler sonucunda konu ile ilgili ortaya konulan yaklaşımları şöyle sıralamak mümkündür:

6.1 Gelenekçi Yaklaşım

Özellikle mezhebe aşırı biçimde bağlı olan bu görüşün sahiplerine göre nelerin zekâtının verilip verilmeyeceği Şâfiî mezhebince belirlenmiştir. Bu kişilere göre, her mezhep mensubunun kendi mezhebinin görüşüne bağlı kalması farzdır. Müntesibi olunan mezhebin bir görüşünü alıp diğer görüşlerini almamayı uygun görmezler. Haddizatında eğer bir mezhebe bağlı olunacaksa her konuda bağlı olmasını gerekli görürler. Bu bağlamda ibadetlerin edasında farklı mezheplere göre hareket etmeyi kesinlikle caiz görmezler. Aynı düşünce konumuz olan ziraî ürünlerin zekâtının uygulaması noktasında da geçerlidir. Dolayısıyla ziraî ürünlerin zekâtı ancak bağlı bulunan mezhebin görüşüne göre verilebileceğini söylerler. Örneğin, Şâfiî mezhebinin zekâta tabi tutmadığı diğer ürünlerin miktarı ne kadar çok olursa olsun ya da ekonomik değeri ne kadar yüksek olursa olsun zekâtı verilmez ve içinde fakirlerin hakkı da yoktur, görüşü hâkimdir. Şâfiî mezhebinin bu konu hakkındaki görüşünün dışına çıkmayı kesinlikle kabul etmezler.

Yukarıda mezhebe bağlılıkla ilgili ortaya koydukları görüşlerinin delili kitabi değil, şifahidir. Özellikle dilden dile gelen “Mezhebi olmayanın dini olmaz.” Benzeri ifadeler çokça kullanılmaktadır.

Konu ile ilgili en katı ve sert olan kesim bu görüş sahipleridir denilebilir. Nassların zahirine ve bağlı bulunan mezhebin görüşüne bakarak sonuca gitmeye çalışmaktadırlar. Bu konuda şeriatın maksadına bakmadan salt gelenekçi bir yaklaşımla çözümünü tercih ederler.

Yukarıda söz konusu olan görüşü kabul etmek mümkün görünmemektedir. Zira bu görüşü zekâtın taşıdığı maslahata aykırı görmekteyiz. Böyle bir görüşü savunmadan önce mezheplerin oluşumundaki temel faktörlerin bilinmesi elzemdir. Ayrıca Allah'ın koymuş olduğu hükümlerde mutlaka toplumun maddi ve manevi maslahatı gözetilmektedir. Bu anlamda maddi maslahatın en açık biçimde görüldüğü ibadet hiç şüphesiz zekâttır. Özellikle bu konular muvacehesinde zekâtın değerlendirilmesini kıymetli buluyoruz.

6.2 Maslahatçı Yaklaşım

Bu görüş sahiplerine göre, ziraî ürünlerin zekâtı konusunda mutlaka toplumun maslahatı gözetilmelidir. Bu anlamda mezhep gözetilmeksizin konu ile ilgili en geniş düşünceye sahip olan taraf hangisi ise o tercih edilmelidir. Özellikle ziraî ürünlerin zekâtı hakkında Ebû Hanife'nin görüşünü tercihe şayan görürler. Bununla beraber elbette İmâm Şâfiî'nin görüşüne de saygı gösterilmesi gerektiğini söylerler. Ancak fakir ve zenginler arasındaki ekonomik açığı kapatmak için, farz olan zekât verme ibadetini kurumsal olarak sonuna kadar işletilmesini gerekli görürler. Netice itibariyle mesele hangi mezhebin ne söylediği değil, İslâm hukuku çerçevesi içerisinde fakir ve muhtaçların haklarının gözetilmesini öncelikli gören icthatları savunurlar.

İkinci görüş sahiplerine bakıldığında daha esnek davrandıkları bir gerçektir. Fakirlik potansiyelinin eritilmesi ve ayetin ifadesiyle sermayenin belli kişiler arasında dolaşmaması⁵¹ için bu görüş tercihe şayandır. Zira meseleye mezhepçi bir kaygı ile bakmak en büyük yanlış olsa gerektir. Toplumun ekonomisi

---

⁵¹ el-Haşr, 59/7.

açısında ciddi bir potansiyele sahip olan zekât ibadetinin makasid açısından yeniden değerlendirmeye tabi tutulmasının daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

6.3. Serbest Yaklaşım

Bu görüşün sahipleri, dini konuların tamamında olduğu gibi zekâtın uygulaması konusunda da herhangi bir mezhebe bağlı kalınmasını yeterli görürler. Ancak konu ile ilgili mezhep tayininde herhangi bir kayıt koymazlar. Diğer bir ifade ile zekâtın alınması noktasında yapılan uygulama herhangi bir mezhebin görüşüne isabet ederse istenilen maksadın hâsıl olacağını söylerler. Bu uygulamada mezhep tercih ederken belli bir sıra gözetilmez. Yani toplumun maslahatı açısından hiçbir mezhebe öncelik tanımazlar. Söz konusu olan uygulama dört mezhebin görüşünün dışına çıkmadığı müddetçe istenilenin hasıl olacağını söylerler.

Bunların dışında konu ile ilgili kendilerine yöneltilen sorulara karşı tepkisel bir duruş sergileyenlerin varlığı da az değildir. Örneğin, “Her şey halledildi de zekâtın uygulaması mı kaldı?” deyip dinin tahrif edileceği zehabına kapılarak görüş beyan etmekten çekinenler de vardır. Suya sabuna dokunmaktan korkan bu kesim, ehliyeti olmayan, rastgele herkesin ictihada tevessül edeceğinden korkmaktadırlar. Mevcut olan problemler dikkate alınarak zekât müessesesinin hem ibadet hem de sosyal yardımlaşma açısından önemi halka anlatılmalıdır. Zekâtın niçin ve nasıl verilmesi gerektiği hususunda halkın bilinçlendirilmesi elzemdir. Bu itibarla fakirlik potansiyelini eritmek için tüm ürünlerin zekâtının verilmesi şarttır. Gerektiğinde bu konuda kıyas kuralı sonuna kadar işletilerek çözüm üretilmesi en güzel yöntem olacaktır. Madem Şâfî mezhebine sıkı bir bağlılık vardır, o zaman mezhebin ictihat noktasındaki olmazsa olmazı olan kıyas yöntemine yönelmek en uygun yol olacaktır. Bunun en güzel örneği, zekâta tabi tutulmayan meyveler, hadise göre zekâtın farz olduğu hurma ve üzüme kıyaslanmasıdır.

Özellikle mezheplere bağlılık noktasında aşırılık fikrinin genel anlamda okumuş ve söz sahibi olan kişiler arasında bulunması üzüntü vericidir. Okumuş kesim arasında böyle bir düşüncenin varlığı anlaşılır gibi değildir. Bununla beraber mezheplerin görüşlerini nassın mesabesine çıkarmak külliye

yanlıştır. Çünkü ictihat insan ürünüdür. Zira ictihatta isabet edileceği gibi hataya da düşülebilir. Ayrıca ictihad dinamiktir, durağan değildir. Zaman ve şartlara göre değişebilir. Somut bir örnek verirsek, İmam Şâfiî'nin kadim (eski), cedid (yeni) görüşleri bunun en güzel ifadesidir. İmamın bu şekilde farklı ictihatta bulunmasının temel sebebi mevcut olan o günün şartlarıdır. Bu anlamda ezmanın değişmesi ile ahkâmın değişebileceği⁵²kuralının sürekli hatırlanması ve hatta hatırdaki tutulması bir gerekliliktir.

Sonuç

İslam'ın beş temel esaslarından biri olan zekât kurumunun önemli konularından biri de ziraî ürünlerin zekâtıdır. Kur'an-ı Kerîm zekâtın diğer tüm konularında olduğu gibi ziraî ürünlerin zekâtı hakkında da genel ifadeler kullanmıştır. Yani hangi ürünlerin zekâta tabi olduğunu tek tek saymamıştır. Rasulullah'ın (sav) bu konudaki uygulaması ise isimlerini saydığı bazı bitkilerle sınırlıdır. Fakat konu hakkındaki naslar boşluklar bırakmıştır. Buda konu hakkında farklı ictihadların varlığını gerekli kılmıştır.

Bu konu hakkında görüşünü ele aldığımız Şâfiî mezhebine göre ziraî ürünlerin zekâta tabi olabilmesi için bazı şartlar gerekli görülmüştür. Özellikle elde edilen ürünlerin insanlar tarafından ekilmesi, ürünün kurutulduktan sonra saklanılabilir özelliği taşımasının yanında temel besin maddesi olması istenir. Ancak bu özellikleri taşıyan ürünlerin zekâtının alınabileceği söylenir.

Şâfiîler, zekâta tabi tutulan ziraî ürünler için sünneti temel kriter alır. Bu anlamda hadislerde ismi geçmeyen ürünlerin zekâtının alınmayacağını söylerler. Dolayısıyla hurma ve üzüm hariç diğer tüm meyveler, sebzeler, şekerpancarı, yonca ve kurunga gibi tohumluk bitkileri zekâta tabi tutmazlar.

Şâfiî mezhebinin genel anlamda hâkim olduğu Doğu Anadolu bölgesinde ziraî ürünlerin zekâtının uygulanması ile ilgili bazı problemler mevcuttur. Evvela zekâtın sadece hububata düştüğü görüşü hâkimdir. Diğer bitkilerin zekâtı ile ilgili bilgiler çok sınırlıdır. Bir diğer problem ise nisap miktarı hakkındaki

⁵²*Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, 39. Madde (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1990); Mustafa Yıldırım, *Mecellenin Külli Kaideleri* (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2015), 112.

bilinmezliktir. Bu konuda hâkim olan görüş elde edilen hububatın miktarına ve yapılan masraflara bakmaksızın onda bir vermektir. Ayrıca hars meselesi de önemli bir problem teşkil eder. Zira meyvelerin zekâtının tespitinde böyle bir yönteme başvurulmasının gerekliliğinden bihaberdirler. Dolayısıyla meyve sahipleri henüz meyveler ağaçta iken ölçsüz tüketebiliyorlar. Bu anlamda hars uygulaması imkânı açısından yeniden tartışılabilir.

Söz konusu olan bölgede topluma kaynaklık eden kişilerle yaptığımız görüşmelerde zekâtın uygulaması ile ilgili görüşlerin bütünlük arz etmediği görüldü. Konu ile ilgili üç farklı görüşün hâkim olduğunu tespit ettik. Şâfiî mezhebinin konu ile ilgili görüşüne sıkı bağlı olanların yanında maslahatçı yaklaşarak tüm ziraî ürünlerin zekâta tabi olması gerektiğini söyleyenler de mevcuttur. Son olarak herhangi bir mezhebe bağlı kalmaksızın bir şekilde zekâtın verilmesini yeterli görenlerde vardır. Yaptığımız bu çalışmada vardığımız sonuçlar, Şâfiî mezhebinin teorik bilgileri ile sahadaki uygulama arasında büyük bir mesafenin olduğunu gösterdi.

Kaynakça

Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed b. Ferrâ, *et-Tehzîb fî fikhî'l-İmâm eş-Şâfiî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.

Büceyrimî, Süleyman b. Muhammed b. Ömer eş-Şâfiî, *Hâşiyetü'l-Büceyrimî 'ale'l Hatîb*. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 2006.

Cezerî, Abdurrahman, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhı*. çev. Hasan Ege. İstanbul: Çağ Yayınları, 1990.

Ebû Şücâa, Ahmet b. Hüseyin, *Şerhu İbn Kâsım*, İstanbul: Salih Bilici Kitap evi, ts.

Ebû Dâvud, Süleyman b. el Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî, *es-Sünen*. Beyrut: Dâru İhyâü's-Sünne, ts.

Ensârî, Zekeriya b. Muhammed b. Zekeriya. *Esne'l-metâlib fî şerhi Ravdati't-tâlib*. by.: el-Matbaatü'l-Meymeniyye, h.1313.

Erdebîlî, Cemâlüddîn Yusuf b. İbrahim. *el-Envâr li a'mâli'l-ibrâr*. Cidde: Dâru'd-Diyâ, 2006.

Hısnî, Takyüddin Ebû Bekir b. Muhammed b. Abdülmü'min, *Kifâyetü'l-ahyâr fî halli gâyeti'l-ihtisâr*. Dımaşk: Dâru'l-Besâir, 2001.

Enis, İbrahim ve dğr., *Mu'cemü'l-vasît.* yy.: Mektebetü's-Şurûkî'd-Düvelî, 2004.

İmâm Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, *er-Risâle.* Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-Arâbî, 2008.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukrib el-Efrîkî el-Misrî. *Lisânu'l-Arab.* Beyrut: Dâru's-Sadr, 2010.

İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid.* Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1988.

İmrânî, Yahya b. Ebî'l-Hayr b. Salim, *el-Beyân fi mezhebi's-Şâfiî.* Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2000.

Kalyubî, Şihâbuddîn Ahmed Selâmet, *Hâşiye 'alâ Minhâcî't-tâlibîn.* yy.: Matbaatu Mustafa el-Halebî, 1956.

Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-zekât.* Kahire: el-Mektebetü Vehbe, 2003.

Koçak, Muhsin. "Cüzâf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 8/148-149. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kûr'ân.* Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.

Mahmûd Tahhân. *Teysîru mustalahi'l-hadîs.* Kuveyt: Dâru't-Turâs, 1984.

Mâverdi, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed. *el-Hâvi'l-kebîr fi fikh-i mezhebi İmâm eş-Şâfiî ve şerhu Muhtasari'l-Müzenî.* Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.

Mehmet Erdoğan. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri.* İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.

Mehmet Keskin, *Şâfiî Fıkhu.* Ankara: DİB Yayınları, 2016.

Mergînânî, Burhaneddin Ebü'l-Hasan Ali b. Ebû Bekir. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî.* Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr.* İstanbul: Pamuk Yayınları, ts.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şu'ayb. *Sünenü'n-Nesai.* İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Nevevî, Ebû Zekeriya Muhyiddin b. Şeref. *Kitâbü'l-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb.* Cidde: Mektebetü'l-İrşad, ts.

Nezih Hammâd, *İktisadî Fıkıh Terimleri*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.

Nursi, Bediüzzaman Said. *İlk Dönem Eserleri (Divan-ı Harb-i Örfî)*. İstanbul: Söz Yayıncılık, Mart 2012.

Remlî, Muhammed b. Ebi'l-Abbas Ahmed b. Hamza b. Şihâbuddîn, *Nihâyetü'l-muhtâc*. Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1984.

Rûyânî, Abdülvâhid b. İsmail. *Bahrü'l mezheb fi fûrû'î mezheb el-İmâm eş Şâfiî*. Beyrut: Dâru İhyâuTürâsi'l-Arabî, 2002.

Şafiî, Muhammed b. idris, *el-Umm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1971.

Şirâzî, Ebû İshak İbrahim b. Ali, *el-Mühezzeb*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1992.

Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Hatîb, *Muğni'l-muhtâc*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006.

Tirmizî, Ebû İshâk b. İsa b. Sevre. *el-Câmiu's-sahîh*. İstanbul: yy., 1992.

Zeydan, Abdülkerim. *el-Medhal li dirâseti's-şerîati'l-İslâmiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2002.

Zuhaylî, Muhammed. *el-Mu'temed fi'l-fıkhi's-Şâfiî*. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 2011.

